

„РАЗНОСТИЛИЕ“ В ЕДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ ЗА СТИЛА

Никола Георгиев

От времето на Тацит, когато е започнало метонимизирането на понятието стил, до наши дни с него са ставали и продължават да стават неща, каквито с други понятия едва ли са се случвали: „стил“ е разширявал и застрашително продължава да разширява обема си. . .

Съвременните литературоведи с основание се оплакват, че в тяхната област „стил“ е все още ненаучен термин, че все още му липсва що-годе определено и общоподължително съдържание. Хвърлим ли обаче поглед върху работата на техните колеги — теоретиците на музиката, живописата, архитектурата — натъкваме се на същата терминологическа неустановеност, която се проявява още по-рязко при опита да се изведе терминът стил от равнището на теорията на един род изкуство до равнището на естетиката. Междувременно „стил“ навлиза и в терминологията на антрополози, етнографи, психолози (бихейвиъристите например), кибернетици. . . За употребата му в ежеднезната реч и публицистиката („разговорен“ и „публицистичен“ стил) едва ли има смисъл да говорим, след като и заглавието на настоящата бележка става жертва на това терминологично „разностилие“.

Очевидно на тази диференциация между различните науки и голямата неустановеност вътре в тях по въпроса за стила трябва да се отговори с обединени, енергични усилия на представители на всяка наука, която борави с този термин. В това отношение заслужава интерес и внимателна преценка начинанието на Индианския университет да събере около една маса езиковеди, литературоведи, психолози, фолклористи на общ разговор по въпросите за стила. Докладите, изнесени на конференцията, както и част от изказванията бяха публикувани от Томас Себеок в сборника „Стил в езика“.

Пъстротата в състава на участниците се проявява не само във възрастта им (разликата между най-възрастния и най-младия участник е близо 40 години!), не само в множеството различни науки, които те представят, но и в становищата и методите им на изследване дори, когато работят в областта на една наука. Редом с литературоведа проф. Айвър Ричардс, прагматик от времето на Дюи (най-представителните му трудове излизат през 20-те години), стоят литературоведи-структуралисти от по-млади поколения, редом с езиковеди-фонолози стоят млади специалисти по математическа лингвистика и машинен превод.

При добра организация и някои предварителни уточнения от тази разностранна научна общност би могло да се очаква интересен принос към въпроса за стила. Изглежда обаче, че тъкмо това е липсвало в конференцията на американските учени и резултатите от нея не оправдават дори скромните очаквания на читателя. Едни от участниците като че ли използват случая, за да изкажат свои становища по езиковедски и литературоведски въпроси, стоящи твърде далеч от поставената тема, а тези, които разглеждат въпроси на стила, остават изолирани помежду си, без опити да потърсят общи точки в становищата си и така само потвърждават и без това добре известната истина, че в тази насока все още има голямо разносaziе и неустановеност. Ето защо, твърде иронично, иронично за автора и за конференцията, в която той участва, прозвучават встъпителните разсъждения в доклада на проф. Роман Якобсон, че разликата между политическите и научните конференции се състои в това, че успехът на първите зависи от постигането на споразумение, докато успехът на вторите не зависи от постигането или непостигането на споразумение.

А ето и основните становища за стила, изказани на конференцията:

¹ Style in Language, published by Thomas Sebeok, New York, 1960.

1. Стилът е индивидуално, неповторимо, идиосинкратично езиково или езиково поведение (Сеймър Четмън, „Сравняване на метрически стилове“, Джон Холъндър, „Метрическият символ“).

2. Стилът е отклонение от средностатистическия тип поведение (Чарлс Осгуд, „Някои ефекти на мотивирането върху стила на кодиране“).

3. Стилът се определя на базата на селективността — подбор и честота на полова спрямо езика на едни езикови средства в дадени съобщения (Сол Сапорта, „Придо-
жение на езикознанието в изучаване на поетическия език“ и донякъде Дел Хайм
във „Фонологични аспекти на стила“).

4. Стилът е термин, излишен за литературознанието (Грийнбърг в изказване).
Ако от публикуваните доклади се съди поне за средното равнище на езикознанието и литературознанието в САЩ, явно е, че сега засега американската наука едва ли може да каже нещо ново и градивно по въпроса за стила.

Първото от посочените становища върща — вече с по-съвременна терминология — към Бюфоновото „Le style c'est l'homme lui-même“. Очевидно едно общо название на е д и н и ч н о т о, индивидуалното е нужно на науката за художествената литература, макар че с такова съдържание терминът не би имал особено голяма оперативност, защото и литературната наука в стремежа си да бъде наука непрехватна се домогва да се освобождава от единичното на различните логически равнища. При обосноваването на това становище се допуска една обща грешка, която и американските му поддръжници не са отбягнали: единичното, индивидуалното се определя едностранно, без да се съпоставя със своето общо, поради което фактически то увисва във въздуха. Нужно е, с други думи, сравнителна база извън наблюдавания обект и в това отношение следващите две становища безспорно представляват крачка напред. Според Ч. Осгуд, който се основава на наблюдение върху езика на предсмъртни писма на самоубийци, стил може да наречем отклонението от нормалното (?), т. е. средностатистическото, „басейнното“ езиково реагиране. Както се вижда, сравнителна база в случая е посочена. Остава само дълбокото съмнение в реалността на такова поведение, стилно неутрално по мнението на автора, и в целесъобразността на този подход за литературознанието и езикознанието.

Принципната постановка на третото становище се оказва най-приемлива и не случайно тя определя търсенията на много специалисти по въпроса за стила от различни страни, с различно езиковедско и литературоведско „верую“. Очевидно подборът предполага наличие на синонимност в естествения език (тази необходимост докладчиците не посочват), а сравнението се извършва не на базата на стилно неутрални езикови пластове, каквито изобщо няма, а на базата на „целия език“. Тази постановка води до два въпроса, единият по-теоретичен, другият по-практичен, които справедливо казано, не са поставили и разрешили не само участниците във въпросната конференция, но и много други специалисти, работещи в тази насока. Първият от тях се състои в следното: а) релевантно ли е съдържанието на съобщението за стила, играсли то определяща роля и ако не, б) на какво равнище можем да говорим за синонимност на две разнородни съобщения. Джон Керъл (във „Вектори на прозаическия стил“) мимоходом отбелязва, че стилът не може да се отделя от съдържанието, а Осгуд не по-аргументирано твърди, че то е ирелевантно за стила, че той се определя от това не „какво“, а „как“ се говори. Ако приемем първото становище, което впрочем правят и повечето литературоведи, получената верига обект — две или повече творчески личности — две или повече съобщения, е, първо, много трудно наблюдаема за литературоведа и, второ, за нейното описание литературознанието вече разполага с други термини. Ако приемем второто становище, за два или повече стила можем да говорим, ако съпоставим две или повече синонимни съобщения, реализирани „по различен начин“, т. е. с различни езикови (лингвистични) знакове. Значителните трудности и недоразумения, които съпровождат това становище, се дължат на не-

определеността и за сега — на неопределимостта — на равнището, на което трябва да се търси синонимността. Известно е, че абсолютна синонимност няма и на най-ниското равнище съобщения, осъществени с различни езикови знакове, не могат да бъдат синонимни. По-нататък обаче, при липса на определено равнище, синонимността може да се търси и на такива високи равнища, че научната целесъобразност на термина стил почва да става съмнителна. Целесъобразно ли е например да приемем, че „Хаджи Димитър“ на Ботев и „Предсмъртно“ на Вапцаров са два стила на съобщението „героят паднал за свобода, продължава да живее в спомена на поколенията“? Или пък, че „когато в ранна утрин изток се топи в море от пламък златоален“ (Хр. Смирненски) и „ясното зимно утро надникна бавно в стаята“ (Д. Димов) са два стила на съобщението „разсъмва се“? Това са все въпроси, за които трябва да се помисли.

Вторият, „по-практическият“ въпрос, който иде след разрешаването на първия, се свежда до следното: може ли съпоставките да се правят с методите на статистиката и ако може, как ще се проведе сегментирането и какви съпоставителни единици ще обособят изследвачите. Опити за статистическо описание на стила се правят на много места, включително и у нас, но едва ли някой ще се наеме да твърди, че прилаганите понастоящем методи са задоволителни. Това убеждение поддържа и крайният резултат от инък оригиналният метод на описание, използван и описан от Джон Керъл в доклада му „Вектори на прозаическия стил“. Авторът е проявил находчивост, подчертан стремеж към строгост в описанието и въпреки това изказаните се оценяват опита му като несполучлив. Ето как е procedирал Керъл. Подбрал е 150 текста и е провел върху тях анкета, обръщайки се към голям брой специалисти с молба да определят към кой от предварително изброените от него двадесет и девет типа стил принадлежи всеки текст (сериозен, комичен, разнообразен, монотонен и т. н.). Разбира се, още тук се е получило голямо разногласие, което авторът добросъвестно е описал в процентни изчисления. По-нататък Керъл е определил други тридесет и девет, вече „обективни“ вектори (вид на изречението, структурата на простото изречение, наличие на чуждици, латинизми и т. н.) и като ги съчетал с предишните определения, получил е интересна таблица, твърде показателна за съвременните възможности на статистическото описание на стила. Основният и не съвсем справедлив упрек, отправен към Керъл от участниците в конференцията, е, че неговото изследване само илюстрира предварително известни истини. Други специалисти може би ще упрекнат Керъл в това, че е тръгнал от субективното впечатление за текстовете. Преди обаче да се правят подобни изследвания и преди да се отправят упреци към авторите им, необходимо е да се определи вероятно какво може и какво не може да се очаква в близко бъдеще от статистическото описание на стила, да се отговори на въпроса дали възможното най-пълно и точно такова описание може да опише напредните отношения между отделните знакове и групи знакове, възникнали в съзнанието на възприемащия. Предварителното уточняване на тези въпроси ще спести много напразни усилия на изследвачи и читатели.

По четвъртото становище — че стил е излишен термин за литературознанието — не може да се каже нищо определено, защото е изказано съвсем мимоходом, неаргументирано. Колкото и отрицателно да го приемем, едва ли би било разумно да се отнесем към него с nihilизма, в който с основание можем да го обвиним. У автори, пишещи по въпроса за стила, наистина нерядко се забелязва терминологичен фетишизъм, стремеж да уплътнят този наследен от миналото термин, без да посочват предварително доколко действителността и кои именно нейни елементи се нуждаят от него. В това отношение становища от рода на Грийнбърговото могат да послужат като превантивен коректив — и нищо повече.

Друг съществен въпрос, обсъждан на конференцията, е въпросът за отношението между езикознание и литературознание. Както е известно, в последно време идеята, че езикознанието може да опише художественото езиково произведение именно като художествено, т. е., че то може да погълне литературознанието или поне неговия основен дял, придоби твърде широко разпространение и понастоящем блязи и повишава самочувствието на много представители на по-младото поколение езиковеди.

Изненадващо или не, главният застъпник на това становище проф. Р. Якобсон е срещнал енергичен отпор от мнозина участници в конференцията — Станкевич, Сол Сапорта, Рене Уелск (съавтор с Р. П. Уорън на една „Теория на литературата“, която се сочи за най-авторитетното съчинение в тази област, излязло през последните години на английски език) и др.

Според Р. Якобсон („Езикознание и поезика“) художествеността на едно езиково съобщение се дължи на наличието на синтактични, морфологични, фонетични и пр. „успоредици“, (т. е. ритмически в най-общ смисъл повторения на такива групи). А тъй като изучаването на тези групи е работа на езикознанието, авторът с чиста съвест „анексира“ художествения литературен анализ в полза на тази наука.

Сред другите въпроси, обсъждани на конференцията, заслужава да се отбележи въпросът за казуалността (случайността) и неказуалността на езика на художественото произведение. Станкевич и Фьогелин („Казуални и неказуални изкази в рамките на една единна структура“) се противопоставят на становището, че езикът на художественото произведение е казуален, т. е., че не се подчинява на системата на езика, на който то е написано. Двамата автори стоят очевидно по-близо до истината. Критикуваното от тях становище противоречи на фактите и води до крайно неправилни изводи за същността на творческия процес и художествената литература изобщо. Дори така наричаните поетически волности (*licentia poetica*), от които правят капитал неговите застъпници, са всъщност отражение на явления, съществуващи в системата на езика, чистото единство, разбира се, е относително.

На останалите въпроси е отделено по-малко внимание, а и казаното по тях не се отличава с особена оригиналност. От казуалността на езика американските учени преминават на въпроса за предиктабилността (предсказваемостта) в художествената литература. Разсъжденията им, ограничаващи се в това, че при предиктабилност, равна на нула или на единица, т. е. при пълна предсказваемост или пълна непредсказваемост на всеки следващ отрязък от съобщението на базата на предишните художествени произведения, не може да съществува, не стоя тпо-високо от равнището на европейската естетика от преди 150—200 години. Бенджамин Хрушовски („За свободния ритъм в новата поезия“) предлага термина „свободен стих“ да се замени със „свободна“ (?). Според Хрушовски свободният стих е също ритмизирана реч, но с тази разлика, че ритмовата схема не е единна за цялата творба, а се сменя в по-кратки или по-дълги нейни отрязъци. Това широко разпространено становище (Хрушовски с право не претендира за оригиналност) заслужава да бъде подкрепено и отстоявано. При слизание под равнището на вариационния ритъм (което често се случва и с наши поети, претендиращи, че пишат „свободен стих“) се получава прозаическа реч, която експлоатира инерцията, създадена у читателя от графиката на „традиционната“ поезия.

Това са в общи линии резултатите — не така плодотворни и удовлетворителни, както би трябвало да се очаква от тъй необходимите за съвременната наука конференции от този род.